

: In levenden lijve - Een gesprek tussen een plastisch chirurg en een ethicus .

In de media zijn momenteel veel tegengeluiden te horen ten aanzien van plastische chirurgie. Documentairemakers en journalisten stellen kritische vragen, er wordt gediscussieerd over leeftijdsgrenzen en het inschakelen van psychologen bij plastisch-chirurgische ingrepen en er worden juridische acties ondernomen tegen de schoonheidsindustrie. Ware schoonheid zit van binnen en dat moet uitgedragen worden. Toch weten we allemaal hoe belangrijk het uiterlijk is. Hoe zit het dan met die 'ware schoonheid'? Wat is dat eigenlijk? En wat is de motivatie van mensen om een plastisch-chirurgische ingreep te ondergaan? Zijn er criteria voor wie wel of niet in aanmerking komen voor plastische chirurgie? En wat betekent dat voor de praktijk? Moet er bijvoorbeeld (meer) voorlichting gegeven worden over plastische chirurgie en lichaamsbeeld en zo ja, aan wie? Een gesprek 'in levenden lijve' tussen een plastisch chirurg en een ethicus: over uiterlijk en schoonheid, over maakbaarheid en zelfvertrouwen, over mitsen en marren van cosmetische ingrepen en over het huidige publieke debat.

Prof.dr. Moshe Kon is hoogleraar en hoofd van de afdeling Plastische, Reconstructieve en Handchirurgie van het Universitair Medisch Centrum Utrecht en is gespecialiseerd in reconstructies van de oorschelp. Hij is tevens hoogleraar Plastische en Reconstructieve Chirurgie aan de Universiteit van Louisville, Kentucky, USA en secretaris-generaal van de European Association of Plastic Surgeons. In de jaren '80 is hij werkzaam geweest in Israël als plastisch chirurg en lector aan de Ben-Gurion Universiteit in Beer-Sheva en de Tel-Aviv Universiteit. Af en toe opereert hij nog in Israël. 'Het is fantastisch om bij een bedoeleneemse van 18 jaar een oorschelpreconstructie te doen en haar vervolgens na twee jaar weer te zien, getrouwd en wel. Zonder oor had ze onvermijdelijk problemen gekregen met de bruilofschat.'

Dr. Theo Boer is universitair docent Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht. Hij is via het Universitair Centrum voor Bio-ethiek en Gezondheidsrecht te Utrecht werkzaam geweest bij de Christelijke Vereniging van Zorginstellingen en heeft bijgedragen aan het opzetten van een ethisch beraad binnen zorginstellingen. In de jaren '90 heeft hij deelgenomen aan een werkgroep rond transsexualiteit (prof.dr. G.A. Lindeboominstuurt). 'Ik ben theoloog, maar ik wil graag in de praktijk bezig zijn. Het moet ergens over gaan. Ik ben met name geïnteresseerd in de bio-ethiek, omdat er veel in te doen is en er veel behoefte is aan reflectie.'

Mooi en normaal

Een vraag die ten grondslag ligt aan veel discussies in de media rond uiterlijk en plastische chirurgie, is hoe belangrijk uiterlijk is voor mensen. Boer geeft aan dat dit zowel een feitelijke als een normatieve vraag is. 'De feitelijke vraag is hoe belangrijk uiterlijk is voor mensen. De normatieve vraag is hoe belangrijk uiterlijk zou moeten zijn voor mensen. Beide vragen zou ik beantwoorden met: heel belangrijk.' Hij plaatst echter wel een paar kanttekeningen. 'Vaak wordt schoonheid bepaald door wat mensen ervan vinden. En wat mensen vinden, hangt weer af van wat "normaal" is. Als iedereen een neus van 15 cm heeft, zouden we een neus van 3 cm lelijk vinden. Zo werkt dat. Er is dan ook weinig op tegen dat onze definitie van schoonheid dicht aan ligt tegen onze perceptie van wat normaal is. Maar schoonheid is meer. Mijn vermoeden is dat er "parameters" van schoonheid bestaan die met normaliteit weinig te maken hebben. Soms spreken we van schoonheid als iemand juist heel ongewone eigenschappen heeft, zoals grote ogen. Bovendien vinden we de ene normaliteit mooier dan de andere. Het ene dier vinden we mooier dan het andere, terwijl ze allebei "normaal" zijn. Die voorkeur kan te maken hebben met kleurpatronen, met bouw, en niet in de laatste plaats met iets innerlijks waarvan het uiterlijk als het ware getuigt. "Schoonheid" is dan bijna een indicatie dat iemand, of iets, met zichzelf in harmonie is en iets waardevols aan zijn omgeving toevoegt. Ik geef toe, het is moeilijk te definiëren, maar schoonheid reduceren tot normaliteit doet geen recht aan de werkelijkheid. En juist daarom kan ik goed begrijpen dat mensen streven naar schoonheid.'

Kon denkt hier anders over. 'Hoe belangrijk schoonheid is, hangt naar mijn mening met name af van de situatie waarin mensen verkeren en de economische positie van een land. In een land waar het goed gaat met mensen, zal uiterlijk een belangrijkere rol spelen dan in een land waar het minder gaat. Je moet de financiën en de mogelijkheden hebben om ermee bezig te zijn. In de binnenlanden van Afrika heeft men andere dingen te doen.'

Toch zou Kon het bezig zijn met uiterlijk geen luxeprbleem willen noemen. 'Als mensen een afwijkend uiterlijk hebben en ze functioneren daardoor niet goed, dan is het een optie om er wat aan te laten doen. Maar het hangt er wel vanaf waar je geboren bent, hoe belangrijk uiterlijk is en wat men mooi vindt. Schoonheid is cultuurgebonden. Wij laten kinderen met afstaande oren een operatie ondergaan, maar in Korea en Japan zijn afstaande oren juist een teken van schoonheid. Daar worden deze operaties nauwelijks uitgevoerd.' Boer: 'Dus als iedereen een neus van 15 cm zou hebben, vinden we lange neuzen mooi en dan hebben wij dus nu een lelijke neus? Maar hoe verhouden schoonheid en normaliteit zich dan tot elkaar?' Kon: 'Ik denk dat we die lange neus dan als normaal zouden hebben beschouwd. Maar dat is inderdaad iets anders dan mooi. Mensen willen mooi zijn (misschien zoals de plaatjes in de tijdschriften), maar belangrijker is dat mensen willen lijken op degenen uit hun directe omgeving. Mensen willen dus normaal zijn. Je ziet bij Marokkaanse en Turkse kinderen dat ze er hetzelfde uit willen zien als de

autochtone kinderen. Ze nemen dus het beeld van de mensen om zich heen mee als beeld waar zij op willen lijken.'

Invoelbaar

De zoektocht naar wat mooi is, wordt voortgezet in de context van de dagelijkse praktijk van de plastische chirurgie. Als het gaat om bepaalde criteria voor wie wel of niet voor plastische chirurgie in aanmerking zou komen, vertelt Kon dat hij als chirurg kijkt of de vraag waarmee een patiënt komt, reëel is. 'Er zijn mensen bij wie de wens tot verandering niet invoelbaar is, en dan denk ik dat je als chirurg die mensen niet moet opereren. Er zijn ook vragen die misschien wel invoelbaar zijn, maar waarbij ik een ingreep toch afraad. Ik denk aan Marokkaanse meisjes die een niet-westerse neus hebben, maar er prachtig uitzien omdat die neus in hun gezicht en bij hun afkomst past. Dan vind ik het zonde om daar iets aan te doen.' Hij voegt eraan toe: 'Ik denk dat je moet kijken naar hoe datgene waar iemand last van heeft zich verhoudt met de rest van het lichaam. Als een vrouw van cup C naar cup D wil omdat ze zo'n moeite heeft met die cup C, sta ik daar zelf niet helemaal achter, terwijl ik bij een vrouw die nauwelijks borstaanleg heeft wel een borstvergroting zou overwegen. Maar de beoordeeling blijft subjectief.'

De vraag is of het mogelijk is om objectieve criteria te bedenken voor het wel of niet in aanmerking komen voor plastische chirurgie. Boer ziet een aanknopingspunt in symmetrie. 'Ik heb de indruk dat mensen met een symmetrisch gezicht en lichaam over het algemeen mooier gevonden worden.' Kon denkt dat het niet alleen een zaak van symmetrie is. Niet alle mensen met iets asymmetrisch komen immers bij de chirurg terecht. Sommige mensen hebben gelaatsafwijkingen waarvan wij denken 'daar kun je wel wat aan laten doen', maar ze zijn zeer gelukkig in het leven en denken er niet aan om een operatie te ondergaan.

Boer geeft aan bewondering te hebben voor deze mensen. 'Ik vind het een kunst als een mens leert leven met imperfectie.' Volgens Kon zijn veel mensen echter helemaal niet zo bewust bezig met het leren leven met imperfectie. De zorg om het uiterlijk en de keuze om wel of niet naar een plastisch chirurg te gaan, hangt volgens hem vooral af van de omgeving waarin iemand verkeert. 'Als je een representatief beroep hebt (bijvoorbeeld aan de balie van een kantoor, waar je continu mensen ontvangt) zul je in het geval van gelaatsafwijkingen waarschijnlijk eerder bij een chirurg terecht komen dan wanneer je, bijvoorbeeld als boer, in je eentje op het land werkt. Dan ben je met heel andere dingen bezig dan met je gelaat. En gelovige mensen zullen wellicht niet snel naar een plastisch chirurg gaan vanwege het idee dat je blij moet zijn met hoe je gemaakt bent.' Boer herkent dit. Hij hoort de uitspraak 'God heeft je toch zo gemaakt?' in zijn omgeving meermalen wanneer mensen met behulp van de medische wetenschap iets aan hun lichaam veranderen. 'Het is een religieuze uitspraak, die je ook kunt seculariseren door te zeggen: leer te leven met wie je bent. En ik blijf erbij dat ik het toch wel heel knap vind als je dat kunt.'

Andere criteria

Naast het criterium dat een veranderingswens invoelbaar moet zijn, zijn er nog andere criteria voor plastische chirurgie. Kon geeft aan dat je als plastisch chirurg mensen gelukkiger kunt maken. 'Je draagt eraan bij dat mensen hun sociale leven weer terugkrijgen en dat ze weer gaan presteren. Als iemand duidelijk kan maken dat hij door zijn uiterlijk niet goed functioneert en ik kan met een ingreep duidelijk verbeteringen aanbrengen, dan zal ik die ingreep doen.' Als voorbeeld noemt hij een operatie aan wallen onder de ogen. 'Dan kan ik met een relatief eenvoudige ingreep ervoor zorgen dat die persoon, die er altijd vermoed uitzag, zich weer prettiger voelt. Iemand er weer meer uitgerust en gezonder laten uitzien heeft niets te maken met iemand heel mooi maken. Je haakt gewoon iets van het verouderingsproces weg, waardoor iemand er net iets beter uitziet.' Dat wil niet zeggen dat Kon een voorstander is van alle verjongingsingrepen. 'Verouderingsverschijnselen geven iets aan van wat mensen hebben doorgemaakt in hun leven. Ik vind niet dat je dat verhaal altijd maar moet wegpoetsen. Je wordt er niet altijd gelukkiger, beter of interessanter door, ook al denken mensen dat zelf wel. Een mens kan juist ook interessant zijn doordat het gezicht een stukje historie laat zien. Soms zeg ik dat ook tegen mensen. Bovendien heeft hij twijfels over de effecten van bepaalde ingrepen op langere termijn. 'Vrouwen met opgespoten lippen zou ik wel eens over twintig jaar terug willen zien. Ik denk dat ze er dan spijt van hebben, want de combinatie van die lippen met een ouder wordend gezicht zou een vreemd beeld kunnen opleveren.'

Verder vindt Kon dat het een eigen keuze moet zijn van de patiënt om een ingreep te laten doen. 'Ik zeg altijd tegen mensen: je moet het wel voor jezelf doen, je moet het niet doen omdat iemand anders jou ertoe forceert.' Het is belangrijk om te onderscheiden of iemand komt omdat diegene zelf in de spiegel kijkt en dan dingen wil verbeteren of dat diegene alleen maar op internet zit te kijken wat de hype is en daar dan ook aan mee wil doen. 'Er zijn vrouwen die grotere borsten willen, omdat het schoonheidsideaal "grotere borsten" zou zijn. Daar sta ik niet zo achter.' Boer knikt instemmend. Volgens hem zou er onderscheid gemaakt kunnen worden tussen normaal en ideaal. 'De mensen die wij op plaatsen in tijdschriften zien, zie ik meestal niet in het gewone leven rondlopen. Mensen in het gewone leven hebben bepaalde gebreken, maar de meesten vallen wel binnen de normale range. Dus ik kan me voorstellen dat je als chirurg wel mensen opereert om hen weer normaal te laten zijn, maar dat je geen zin hebt om mensen ideaal te maken.' Hij voegt eraan toe: 'Het ideale beeld wordt immers bepaald door een paar mensen die er extreme en steeds wisselende schoonheidsidealen op na houden en de publieke opinie daarmee manipuleren. Als iemand zegt dat ze er gewoon uitziet, maar zo graag op Pamela Anderson wil lijken, dan heb ik daar moeite mee. Zo heb ik er ook moeite mee als mensen er van alles aan doen om er niet oud uit te zien - terwijl het heel normaal is om oud te worden. Maar reconstructies van het gezicht na een ongeluk of verbranding vind ik geweldig.'

Toch ziet Boer een ethisch dilemma als het gaat over het begrip 'normaliteit'. 'Naarmate we meer abnormiteiten wegwerken, wordt het begrip normaliteit smaller. Als alles wat 'abnormaal' is verwijderd wordt, krijgen de mensen die nog wel iets abnormaals hebben, het moeilijker. Het begrip normaliteit heeft wat mij betreft een belangrijke positieve functie: het vertelt ons waarnaar wij moeten streven en wat we, als het even kan, moeten vermijden. Maar het kan ook een negatieve functie krijgen. Normaliteit wordt dan een procrustesbed, om datgene wat afwijkt van minder waarde te kunnen verklaren. Bovendien moeten we ons ervan bewust zijn dat het begrip normaliteit vloeibaar is. Er kunnen nieuwe normiteiten ontstaan die meer beperkend zijn en dus bedreigender voor wie niet normaal is. Een voorbeeld is de onderbeetcorrectie. Vroeger kwam je nog regelmatig mensen met een onderbeet (ook wel 'centenbak' genoemd) tegen. Inmiddels vinden in bijna elk ziekenhuis kaakcorrecties plaats. Daardoor kom je niet alleen bijna nooit meer mensen met een onderbeet tegen, maar hebben mensen die nog wél een onderbeet hebben het tegenwoordig nog moeilijker dan vroeger.' Kon ziet dit dilemma ook. 'Hetzelfde zie je in de prenatale diagnostiek. Er wordt dusdanig veel uitgefilterd of geaborteerd dat veel aangeboren afwijkingen in de toekomst niet meer zullen bestaan. We gaan naar een tijd toe waarin er steeds meer vragen zullen zijn naar wat je wel en niet kunt of wilt toestaan. Dat is in onze maatschappij, met onze mogelijkheden, niet zo gemakkelijk af te remmen. Als het morgen ineens veel slechter zou gaan met ons land door bijvoorbeeld een ramp of een oorlog, dan gaan dit soort discussies ineens een veel minder grote rol spelen. Maar op dit moment hééft de westerse wereld deze mogelijkheden gewoon en daar doe je weinig aan.'

Duur

En dan de kosten. In de gezondheidszorg moet geld worden verdeeld. Boer: 'Plastisch-chirurgische ingrepen zijn duur. Je kunt wel zeggen dat als het echt belangrijk is, het geld er dan ook wel is. Maar het geld kan maar één keer uitgegeven worden.' Kon: 'De vergoedingen door verzekeringen zijn beperkt, niet iedereen krijgt zo, maar alles vergoed tegenwoordig. De ingreep wordt vergoed als er een medische indicatie is. Bij twijfelgevallen is het echter vaak lastig te beoordelen. En dan zie je dat het bepalen van wat een medische indicatie is en wat niet, een subjectieve zaak is. Bij sommige mensen verbaas ik me erover dat ze hun ingreep vergoed hebben gekregen en bij anderen verbaas ik me erover dat ze die niet vergoed hebben gekregen. De echt cosmetische ingrepen vinden vooral plaats in privéklinieken, waar mensen ze zelf betalen.' Dan zijn het dus altijd de rijken die ook nog mooier worden? Volgens Kon niet. 'Er zijn ook mensen die krap bij kas zitten en toch een ingreep laten doen. Zij sparen ervoor. Voor het geld dat je anders zou besteden aan een reisje naar Turkije kun je dan een ingreep laten doen.'

Kwestie van zelfvertrouwen?

Boer: 'Ik kan me voorstellen dat mensen die tevreden zijn met hun uiterlijk en geen verandering hoeven, inwendig steviger in elkaar zitten. Dat wil zeggen dat iemand dus voldoende zelfvertrouwen heeft, om zelfs met afwijkingen in het uiterlijk goed te functioneren. Daarom zou het misschien beter zijn om mensen te leren meer zelfvertrouwen te hebben in plaats van hen naar de plastisch chirurg te sturen.' Maar Kon vindt dat te gemakkelijk geredeneerd. 'Of je last krijgt van je uiterlijk hangt af van de omgeving waarin je verkeert en welke eisen er aan je gesteld worden. Je kunt niet tegen iedereen hetzelfde standaardverhaal houden over dat je tevreden moet zijn met je lichaam. De maatschappij is nu eenmaal op dat lichaam gericht en wil laten zien dat het eigenlijk niet voldoet aan een aantal eisen – ook al zijn die in werkelijkheid niet helemaal reëel.'

Boer: 'Toch bevat de hele discussie rond uiterlijk ook een element van cultuurkrietiek, want hoe gaan mensen nu eigenlijk met hun lichaam om? Als ik kijk naar mijn kinderen en hun vrienden en vriendinnen, dan hoor ik dat er opmerkingen worden gemaakt over elkaars uiterlijk, zeker als het afwijkt. Aan de ene kant vind ik het goed als kinderen een beetje tegenwind krijgen. Een beetje geplaagd worden is niet erg. Aan de andere kant wil ik het er dan wel met mijn kinderen over hebben wat er nu zo erg is aan die afwijking. Ik wil dan ook aan ze kwijt dat het fijn is om een mooi lichaam te hebben, maar dat het fijner is om met jezelf in harmonie te zijn.' Hij voegt eraan toe: 'Daarom denk ik ook dat je bij elke plastisch-chirurgische ingreep moet afvragen wat de achterliggende mensvisie is en wat de hulpvraag eigenlijk is. Als de diepere hulpvraag bijvoorbeeld gaat om een probleem met het accepteren van zichzelf, dan help je iemand niet met een chirurgische ingreep.' Kon is het hiermee eens. 'Innerlijke harmonie en acceptatie van wie je bent zijn belangrijk. Ik denk aan een vrouw die een borst moest laten amputeren en haar man die om die reden de relatie heeft beëindigd. Ik vraag me af wat een relatieve waarde is als iemand je niet accepteert zoals je bent.'

Praktijk

Momenteel klinken er veel tegengestelde in media als het gaat om plastisch-chirurgische ingrepen. Kon en Boer zijn voorstander van deze publieke discussie.

Kon: 'Ik vind het goed als duidelijk gemaakt wordt dat de beelden die getoond worden in de media en in tijdschriften niet altijd realistisch zijn. Er wordt veel gefotoshopt; dat is dus allemaal schone schijn. Mensen zijn niet zo ideaal als ons wordt voorgespiegeld en het is ook niet reëel om daarnaar te streven. Ik zou het liefst hebben dat die zogenaamde make-overprogramma's niet meer op de televisie zouden verschijnen. Het is een irrealistische voorstelling van zaken. Plastische chirurgie is niet zoiets als "even een broodje bij de bakker halen". Bovendien is plastische chirurgie veel meer dan wat je op de televisie ziet.' Boer vindt de kritische

discussies in televisieprogramma's een 'welkome correctie' en het stemt hem optimistisch dat er in onze open en pluriforme samenleving bepaalde tegengeluiden komen. Wel geeft hij aan daarin een beetje dubbel te staan. 'Ik denk dat mensen altijd normaliteitsidealen zullen hebben. Dat geldt niet alleen voor uiterlijk, maar ook voor hoe je dingen uitspreekt of aankaat. Een tegenbeweging heeft zijn eigen, nieuwe kaders en als je je niet uit op een manier die past binnen die kaders, lig je eruit. Ik denk dat dat in de mens zit ingebakken en dat is niet prettig. Het ene ideaal wordt vervangen door het andere ideaal.'

Volgens Kon gaat het erom dat het thema bespreekbaar is. Hij vindt het belangrijk dat de discussies uit de media worden voortgezet op scholen. 'Ik vind het belangrijk dat jongeren leren zich niet te veel te laten leiden door wat anderen zeggen en zichzelf niet alleen af te meten aan wat ze om zich heen zien. Verder denk ik dat het belangrijk is onderscheid te maken tussen tevreden zijn met wat je hebt en een probleem hebben. We moeten niet te snel zeggen dat iets een probleem is, maar ook niet te snel bagatelliseren en zeggen dat je maar moet leren leven met hoe je eruit ziet.'

Boer ziet hierin ook een taak voor de kerken. 'In de kerk gaat het over identiteit en geestelijke ontwikkeling, dus de kerk heeft als het ware het instrumentarium om iets te zeggen over uiterlijke én innerlijke schoonheid. Het gaat er dan niet om dat de dominee twee keer per jaar preekt over uiterlijk. Het zou mooi zijn wanneer kerken gemeenschappen waren waarin we leren om onze afnormaiteiten te accepteren en waarin mensen samen zoeken naar kwaliteiten die je niet direct op een foto kunt vastleggen. Kerken en christelijke gemeenschappen kunnen krachtige tegenbewegingen zijn.'